

Литературнокритическо есе върху романа „Физика на тъгата” на Георги Господинов и влиянието му върху съвременния читател

По време на литературно четене Георги Господинов отправя въпрос към изненадващо многото си млади читатели. А именно, какво намират в литературата му, което ги привлича към нея? Един от тях отговаря: „Тези книги ни дават празни пространства, в които можем да развием собствени мисли”. Младият човек иска да види в пукнатините. Този отговор ме вдъхнови да анализирам появяващи се често идеи и символи в романа „Физика на тъгата”, а и в творчеството на Господинов като цяло с цел да проследя червената нишка, която свързва съвременния читател с тъгата, миналото и литература. „Миналото, тъгата и литературата - само тези три безтегловни кита ме интересуват.”¹

От изключителна важност е да бъдат разбрани причините за симпатиите на младия читател именно към творчеството на Господинов, тъй като в своят подреден хаос от насекоми, минотаври, трубадури и... Гаустин, авторът крие картата за лабиринтите в съзнанието на модерния човек.

Съвременният читател е объркан човек. Подобно на съвременната литература той не е ариец: „Не вярвам в чистокръвните жанрове, романът не е ариец”². Векове история, изоставания, тъга, литература и емпатия са вторачени във всяко негово движение. Парализиран е пред безкрайността на бъдещето и още повече пред тази на миналото. Съблазняваща е алтернативата да се предаде, да не чете, да не разбира.... „Разказването е част от Страшния съд, защото кара хората да разбират,...А от разбирането каква полза, не е ясно”³ Той обаче е готов да разбере. Отговорът е някъде в лабиринта от множество идентичности, противоречия и конфликтни начала. „Съвременният човек е доведен до състояние да съвместява в себе си много идентичности, да обединява противоречия и конфликтни начала.”⁴ Това състояние на младия човек е продуктивно, то е инструмент за опознаване както на външния свят, така и на вътрешния.

Подобно на ранния Господинов с неговият „Естествен роман“ „Физика на тъгата” е нелинеен роман („Не мога да предложа линеен разказ, защото никой лабиринт и никоя история не е линейна.”⁵). Липсва яснообозначена фабула, за сметка на която в романа има естествена доза хаос и може би най-важното, той е естествено тъжен. Мариана Тодорова пише в своя труд „Физика на тъгата - като послание”⁶: „Времето и посоките в романа

¹ Господинов Георги, „Физика на тъгата” 2011, Изд. Жанет 45

² Господинов Георги, „Физика на тъгата” 2011, Изд. Жанет 45, Епиграфика

³ Господинов Георги, „Физика на тъгата” 2011, Изд. Жанет 45

⁴ Тодорова Мариана, „Физика на тъгата – като послание“ 2012, С. Изд. Карина

⁵ Господинов Георги, „Физика на тъгата” 2011, Изд. Жанет 45

⁶ Тодорова Мариана, „Физика на тъгата – като послание“ 2012, С. Изд. Карина

„Физика на тъгата” отбягват линейните измерения, предпочитат краищата, които, след като са припознали уединението на случката, органично се съединяват.”

„Роман на изоставянията”⁷ го нарича самият автор, защото както той отбелязва, историята на света може да бъде разказана чрез изоставянията в него⁸. „Физика на тъгата” предлага лични апокалипсиси, чрез които съвременният и постапокалиптичният читател да получат естествена, човешка представа за живота, тъгата му, изоставянията и емпатията му.

„Аз сме” - ключът към романа, неговият живец, основният мотив за емпатията: „Аз сме. Едно момче говори – от подземния лабиринт на Минотавъра, от мазе в края на Войната, от приземна квартира през 1970-80-те, от старо бомбоубежище утре.” - Алберто Мангел. За героя разказвач в романа Мария Пенчева пише: „веднага печели интереса на публиката с мистерията, в която се загубваш, докато ставаш част от съдбите на всички образи, в чиито преживявания героят се възплъщава.”. С „Физика на тъгата” Господинов постига квантова физика на литературата и емпатията. Той дава най-съвършеното определение за съвременния човек- „Аз сме”. Това живеене едновременно на животите на хора с различни съдби, от различни времена свързва човек с човека. Именно това успява да направи и самият Георги Господинов със своя специфичен, някак личен начин на разказване в романа.”⁹ Емпатията, тази есенция на живота е последвана от смъртта - „Аз бяхме”, началото и краят, но за тях малко по-късно.

Следвам нишката и продължавам литературното си пътешествие. Влизам най-накрая в лабиринта на романа. А, ето, чувам вече Минотавъра в далечината! Стъпвам леко, та да не го уплаша...

Още в епиграфиката на романа ни посреща мистичният елемент -, „Митът е всичко, което е нищо.”¹⁰ Авторът запознава читателя с един от главните герои - Минотавъра с прекриването на прага на романа. Господинов черпи вдъхновение от Хорхе Луис Борхес. Това проличава особено като вземем предвид разказа на Борхес „Домът на Астерий”, включен в книгата „Смърт и компас”, в която прочита историята на Минотавъра от 1л. ед. Ч.

В първата част на явлението „Физика на тъгата”, „Хлябът на тъгата” ни е представено „Детето с бича глава”¹¹. Дете, но в него липсва невинността, това дете е изоставено. „Става дума за бебе. Износено и родено от жена. Става дума за кърмаче, не за звяр. Дете, което скоро ще бъде пратено в подземнието.”¹² Препратка към Борхес от 1964: „Светът не е възшебен вече. Ти си изоставен.” Ужасяваща е картината на панаира, на самотното дете, в което за наш още по-голям ужас, лесно припознаваме себе си. И тук питам- има ли

⁷ Louisiana Channel - Georgi Gospodinov Interview: Literature Develops Empathy 2019

⁸ Louisiana Channel - Georgi Gospodinov Interview: Literature Develops Empathy 2019

⁹ Пенчева Мария, „Множествената идентичност на героя разказвач в романа „Физика на тъгата” на Георги Господинов”

¹⁰ Господинов Георги, „Физика на тъгата” 2011, Изд. Жанет 45, Епиграфика, Ф. Песоя

¹¹ Господинов Георги, „Физика на тъгата” 2011, Изд. Жанет 45

¹² Господинов Георги, „Физика на тъгата” 2011, Изд. Жанет 45

синдром на Минотавъра? Дали всички ние сме минотаври? Всеки заключен в собственото си мазе/лабиринт/съзнание? А колко изоставени от нас самите минотаври живеят в нас? „Цял живот се опитвам да изведа Минотавъра от себе си.“¹³

Минотавърът във „Физика на тъгата“ е символ на самотата, отчуждението и на техния предшественик - изоставянето. Страшното осъзнаване след прочит на „Физика на тъгата“ е, че и ти си изоставян. Всеки човек преживява изоставяне в детска възраст. Дали мама и тате ще те заведат на детска градина и ще те тласнат в света без тях, без познатото, или ще те напуснат завинаги, за детското съзнание това не е от значение. Тъгата се ражда по време на първото изоставяне в живота на човека. Това е безмълвна тъга, същата като на Минотавъра. „В образа на Минотавъра на Господинов е стаено мъртвото време, мрака... той ще бъде вечното дете, клеймосано, изоставено, още по-ужасено, защото е безсловесно.“¹⁴

Тъмнината, тъгата и езикът са на преден план, проследявам тяхната нишка. „Тъмно е у човека, само възрастният знае цената на своето мълчание“¹⁵. Тук Господинов се намесва със своето: „Само детство и смърт. И нищо по средата. Освен мрак и мълчание.“¹⁶ Към което аз добавям: младият човек сега излиза от детството, навлиза дълбоко в лабиринта, а в него удобно се наместват мракът и мълчанието, Господинов подава ръка в тъмнината на всеки, който се е изгубил в лабиринта на живота и се е натъкнал на романа.

Във „Физика на тъгата“ основни са мотивите за забравянето, изоставянето, но се появява и мотивът за паметта и споделянето на памет, съответно последван от самотата: „Ако убиецът ми не ме забележи в тъмното и отmine? Ако се скрия, както тогава в онази лятна вечер, когато играехме криеница и ме забравиха...“¹⁷; „И ако навън вече, има други хора, минали са няколко поколения, и с никого не мога и ябълката да разделя на нито един спомен.“¹⁸ В тези изречения е уловен естественият страх от самотата. Ако се опитам да предам с думи чувството на емпатия, което те пораждат у мен, езикът издъхва, стигам до извода, че не мога да говоря за важното. Самота, тъга, емпатия - толкова лични, че не мога да ги споделя чрез средството на езика. Същото се случва и с героя на Господинов: „... Чувам се да викам, да вия, да муча като бик в коридорите на това мазе, защото не знам вече кой е моят език. Тук съм, не ме подминавай, ето ме. Мууууууу...“¹⁹

От тук насетне и аз не знам кой е моят език. Как да разкажа себе си, говори ли някой моя език? Веднъж зададен, този въпрос се превръща в мания, мания да намеря някого, който разбира, но гния в мазе и никой още не е разбрал. И ето как, докато човек чете „Физика на тъгата“ той става минотавър по свой си начин. Романът му отнема силата да говори, като така му дава силата да почувства потисканото досега. Дава му възможност да

¹³ Господинов Георги, „Физика на тъгата“ 2011, Изд. Жанет 45

¹⁴ Тодорова Мариана, „Физика на тъгата – като послание“ 2012, С. Изд.Карина

¹⁵ Тодорова Мариана, „Физика на тъгата – като послание“ 2012, С. Изд.Карина

¹⁶ Господинов Георги, „Физика на тъгата“ 2011, Изд. Жанет 45

¹⁷ Господинов Георги, „Физика на тъгата“ 2011, П. Изд. Жанет 45

¹⁸ Господинов Георги, „Физика на тъгата“ 2011, П. Изд. Жанет 45

¹⁹ Господинов Георги, „Физика на тъгата“ 2011, П. Изд. Жанет 45

се върне към детското нямаване на език(невъзможността за изразяване) - „Сега то знае тайната на рая, но няма език за нея. Когато му се даде езикът, тайната вече е забравена.”²⁰

С Минотавъра в творчеството на Господинов не се срещаме за първи път през 2011. Първи досег с митологичния герой правим през 2003 г. в „Край на Минотаврите” - „Писма до Гаустин”. Осем години Минотавъра е бродил из лабиринта на съзнанието на автора преди да ни се представи смело и цялостно. В „Край на Минотаврите” Той, такъв какъвто го познаваме от „Физика на тъгата”, е още в утробата на развитието си: „През прозореча се вижда, че жената/ е спокойна и че оня вътре/ няма как да се изгуби в лабиринта/ с нишката на пъпната ѝ връв”²¹ Означава ли това, че едно същество е обречено да се изгуби в лабиринта, щом отрежат пъпната му връв, тази естествена червена нишка на Ариадна? Да.

Във „Физика на тъгата” лабиринтът е навсякъде, човек е в него, но и той е пълен с лабиринти: „Когато говорим за лабиринти, ние винаги мислим себе си в лабиринта, но ние също сме пълни с лабиринти”.²² От ДНК, човешки мозък, град без река и пубисът на млада жена до роза с бръмбар минотавър²³. Розата е освен около нас, в нас. Безкрайни ходещи лабиринти сме хората, разхождащи се из лабиринта на света. „Затова ДНК е останала засекретена. Направени сме от лабиринти.”²⁴ И щом лабиринтът е навсякъде, минотаври потопени в самота и тъга бродят из градските улици, то къде е щастието, което ни обещаваха мама, когато бяхме малки? И то ли се изгуби в Лабиринта? Такова е въздействието на романа върху младия читател, стряскащо, но така успокояващо едновременно.

Защо е важен лабиринтът за това проучване? Лабиринтът е ключов за разбирането на човешката тъга, дори и на споделената тъга, която от своя страна, е ключ към разбирането на човека.. „Лабиринтът, не е ли това нашият живот, такъв какъвто си го построим...”, пише Мариана Тодорова²⁵. Г.Господинов: „Проблемът на лабиринта не е, че няма изходи, а че има безкрайно много изходи... това е метафора за нашата несигурност.”²⁶ Несигурността и тъгата стават едно цяло вътре в лабиринта, вътре в човека. Именно това единение е причината за дилемите на съвременния човек, за феномена да „съвместява в себе си много идентичности, да обединява противоречия и конфликтни начала.”

Дълго се лутам из лабиринта...Мууууу, приближава се викът на Минотавъра. Ориентирам се към излизане. Краят на „Физика на тъгата”: „Баща ми и динозаврите изчезнаха по едно и също време” е озаглавен НАЧАЛО, може би препратка към романа от начала „Българска христоматия”- „Началата ни”. И още повече към „Естествен роман“ заради неговия край - „Ще изчезна масово, им каза той, ще изчезна масово като

²⁰ Господинов Георги, „Физика на тъгата” 2011, П. Изд. Жанет 45

²¹ Господинов Георги, „Писма до Гаустин“ 2003, изд. Жанет 45, „Край на Минотаврите”

²² Louisiana Channel - Georgi Gospodinov Interview: Literature Develops Empathy 2019

²³ Господинов Георги, „Физика на тъгата” 2011, Изд. Жанет 45 „Дневникът на Минотавъра”

²⁴ Господинов Георги, „Физика на тъгата” 2011, Изд. Жанет 45

²⁵ Тодорова Мариана, „Физика на тъгата – като послание“ 2012, С. Изд.Карина

²⁶ Louisiana Channel - Georgi Gospodinov Interview: Literature Develops Empathy 2019

динозаврите”. Както отбелязва Мариана Тодорова във „Физика на тъгата - като послание”- „Кръгът се затваря”. Финалът прекъсва линията на изоставянията - „Здрасти, тате.”²⁷

Наблюдателният читател ще забележи, че прологът на романа е рождението и началото на АЗ СМЕ, на многото образи - човешко същество от мъжки пол, винена муха и т.н, стиковани от емпатията в едно голямо раждане. Епилогът в романа е смъртта на същите тези образи и съответно краят - АЗ БЯХМЕ. Романът „Физика на тъгата” е живо същество, много живи същества. Читателят, щом държи книгата в ръцете си, държи живота с всичките му коридори, лабиринти, спирки, истории, неволи, тъги и разбира се, с неговия край. Смъртта е основна част от романа. Тя е дискретна, но неизбежна, толкова естествена. Докато четящият все още се лута из лабиринта, тя се случва и лабиринта вече го няма. Той е бил. Ние бяхме. Аз бях. Аз бяхме.

„Всичко тръгна от идеята да се разкаже българската тъга”²⁸, но за младия читател „Физика на тъгата” разказа и една лична тъга. Както казва Господинов „Българската тъга е тъга на втора степен, защото нашата тъга е по неща, които не са ни се случили и въпреки това сме загубили” Като млад читател аз, с риск да направя това есе твърде лично, ще споделя, че винаги съм усещала тъга. Точно тази тъга, която Господинов описва - на втора степен. Затова приемам този роман за толкова близък, защото той разказва, разяснява тъгата, която съм усещала, но не съм можела да изразя. Оказва се, че българската тъга е особено естествена, защото е като тази на всеки човек. Съвременният човек често иска да е там, където не е²⁹, но и там, където никога не е бил, а в този копнеж има тъга на втора степен, също като българската.

Изкуството на Георги Господинов, постмодерно или не, и в частност „Физика на тъгата” са огледало на съвременното общество с неговите тъги, дилеми, памет, емпатия и кризи, понякога невидими³⁰, понякога натрапчиви. Връщам се към написаното от Мариана Тодорова: „Съвременният човек е доведен до състояние да съвместява в себе си много идентичности, да обединява противоречия и конфликтни начала.” Множество идентичности като тези на героя разказвач във „Физика на тъгата”. Противоречия, каквото е Минотавъра. Начала като тези от „Естествен роман“ и „Българска христоматия”. Ето колко лесно е да бъде направен паралел между съвременния човек и читател и творчеството на Георги Господинов, естествено лесно.

²⁷ Тодорова Мариана, „Физика на тъгата – като послание“ 2012, С. Изд.Карина

²⁸ Louisiana Channel - Georgi Gospodinov Interview: Literature Develops Empathy 2019

²⁹ Препратка към Господинов Георги „Там, където не сме“ – стихосбирка, 2016, изд. Жанет 45

³⁰ Препратка към Господинов Георги „Невидимите кризи” – есета, изд. Жанет 45, 2012